

JUHÁSZ JÓZSEF

Jugoszlávia 1989-ben

Déli szomszédainknál az 1989-es esztendőnek nem volt olyan történelemformáló jelentősége, mint általában a kelet-közép-európai régióban és a világban. Mozgalmas év volt, sok fontos történéssel, de a valóban sorsfordító események (az ország felbomlása, a háború kitörése) valamivel később, 1991-ben következtek be. Persze 1989 fontos állomás volt Jugoszlávia 1988-tól felgyorsuló bomlási folyamatában. A részben történelmi okokra visszavezethető, részben aktuális konfliktusokból fakadó nemzeti ellentétektől sújtott, a 2600 százalékos inflációt produkáló gazdasági válságtól kimerült, nemzetközileg leértékelődő Jugoszlávia akkoriban kapta meg a milosevicsi szerb neonacionalizmustól azokat a sebeket, amelyek végérvényesen felőrölték a jugoszláv integralizmus eszméjét és az állam működőképességét. S éppen 1989 volt Szlobodan Milosevics „legszebb éve”, amikor népszerűsége csúcson állva keresztülvitte a tartományi autonómiákat felszámoló alkotmánymódosítást, amikor elmondta a híres-hírhedt gazimestáni beszédét, és amikor kétszer is megválasztották Szerbia elnökévé.

Ezeket a sikereit az ún. antibürokratikus forradalom levelezésével alapozta meg. Az 1980-as években a szerb politikusok és a közvélemény figyelmének előterében a koszovói válság és a gazdasági krízis állt. Legfőbb céljuk a koszovói mitikus „szerb őshaza” elalbanosodásának a megállítása, valamint a szerb gazdaság szanálása volt. Ezeket a célokat az erős és szerb dominanciájú államhatalom segítségével látták megvalósíthatónak, ezért az akkori alkotmánymódosítási vitákban az állami egység helyreállításának a jelszavával léptek fel. Ez egyrészt a közjogilag Szerbiához tartozó, de gyakorlatilag önálló tartományok (Vajdaság, Koszovó) Szerbiába való reintegrálását célozta, másrészt a hat tagállamból álló, decentralizált szerkezetű jugoszláv föderáció központosítását. Ezen törekvéseknek állt az élére a nagypolitikába csupán 1986-ban belépő (és 1989-ig csak a szerb köztársasági pártszervezetet irányító) Milosevics, világosan felismerve, hogy siker esetén rendkívül erős bázist teremthet magának.

Az alkotmánymódosításhoz szükséges volt mind egyik köztársaság és tartomány beleegyezése. Ez patt helyzetet jelentett, mert a szerb köztársasági kormány-

Belgrád békében és esti fényben

zat egyoldalúan nem válthatta le a tartományi vezetőségeket, s nem diktálhatott a többi köztársaságnak és a szövetségi testületeknek sem. „Spontán, alulról szerveződő” tömegmozgalmakkal kellett tehát a patt helyzetet feloldani, vagyis az ellenkező tartományi és szövetségi politikusokat lemondadni vagy meghátrálásra kényszeríteni. Ezt szolgálta az „antibürokratikus forradalom”, azaz a koszovói szerbekkel és montenegróiakkal való népi szolidaritási tüntetések sorozata. Valójában persze az egész akciót a szerb vezetés irányította a párt- és állami szerveken, a városról városra járó tüntetőbrigádokon és a koszovói szerbek „Božur” (Bazsarózsa) nevű szervezetén keresztül (az eufemisztikus és a tüntetések apológiájában meghonosodott elnevezés abból származik, hogy a tüntetések retorikájában nagy hangsúlyt kapott a bürokrácia-ellenesség). A népi szarkazmussal „joghurtforradalomnak” elnevezett újvidéki puccs (1988. október 5–6-án a vajdasági székvárosban több tízezer tüntető többek között joghurtos dobozokkal dobálta a tartományi pártházat) eltávolította a vajdasági autonomista politikusokat, a következő hetekben pedig (az albán ellentüntetések dacára) lemondásra kényszerültek a koszovói vezetők is. Kieleződtek a szerb–szlovén feszültségek, mert a

szlovén kormány betiltotta a december 1-re Ljubljanába tervezett tüntetést, amire válaszul Szerbia gazdasági bojkottot hirdetett Szlovénia ellen. Montenegróban az 1989. januári demonstrációk juttatták hatalomra Milosevics „ifjúgárdistáit” (köztük azt a Milo Djukanovicsot, aki később a függetlenségpártiak vezére lett). Februárban újabb albán tüntetések és sztrájkok kezdődtek Koszovóban, amelyeket csak halálos áldozatokat követelő zavargások árán, a február 27-én bevezetett és 14 hónapon át fenntartott rendkívüli állapot eszközeivel tudtak leverni. 1989. március 28-án módosították Szerbia alkotmányát, gyakorlatilag megszüntetve a tartományi autonómiákat. Ezek után került sor 1989. június 28-án a rigómezei csata 600. évfordulójának gazimestáni megemlékezésére, amelyen a milliós tömeg az immár (a törökellenes 1804-es és 1815-ös utáni) „harmadik nemzeti felkelés” diadalát, s annak győzedelmes vezérét, az ünneplők közé helikopteren aláereszkedő Milosevicset éltette. Ezen a nagygyűlésen mondta el az alig másfél hónapja szerb elnökké választott Milosevics azokat az azóta sokat idézett szavakat, amelyekkel újabb, akár fegyveres harcokba hívta nemzetét: „Ma, hat évszázaddal később ismét csatákban és csaták előtt állunk. Ezek nem fegyveres csaták, de ma már azoknak a lehetőségét sem zárhatjuk ki.”

Az „antibürokratikus forradalom” felborította a titói államjogi egyensúlyt, ám anélkül, hogy működő és kölcsönösen elfogadható rendszert állított volna a helyébe. Ezzel végérvényesen kormányzati káoszba és a nacionalizálódás útjára lökte az országot, hiszen a hamarosan mindenütt meginduló pluralizálódás többnyire nacionalista pártokat teremtett: a milosevicsi nyomással szemben mindegyik nemzet „hasonlóan erős nemzeti mozgalomba” akart tömörülni (jó példája ennek a Franjo Tudjman vezette Horvát Demokrata Közösség felemelkedése 1989 végétől). A pluralizálódás először Szlovéniában bontakozott ki: ott fogalmazódtak meg először rendszerváltó és függetlenségi jelszavak. A szerveződő ellenzék már 1987 márciusában, a *Nova revija* című folyóiratban megjelent, „Adalékok a szlovén nemzeti programhoz” című összeállításában meghirdette, hogy célja az önálló és demokratikus Szlovénia, amely csak konföderatív kapcsolatokkal kötődne a délszláv közösséghez. Ezt az álláspontot fokozatosan magukévá tették az akkori reformkommunista ljubljanei vezetők, akik 1989. szeptember 27-én módosították Szlovénia alkotmányát, miáltal a köztársasági törvényeket több szempontból (főleg a rendkívüli állapot bevezetését illetően) a szövetségi törvények fölé helyezték. Így aztán a koszovói szeparatizmus és a szerb neocentralizmus

mellett a szlovén konföderalizmus is megrengette a jugoszláv föderális államrendet.

Akadtt azért néhány olyan esemény is 1989-ben, amelyek szerencsésebb esetben talán ellensúlyozhatók volna a negatív folyamatokat. Március 16-án lépett hivatalba az utolsó szövetségi kormányfő, a „jugoszláv Gorbacsovna” tekintett Ante Markovics, akinek ambíciózus és kezdetben sikeres gazdasági reformja a kibontakozás ígérését jelentette. Reménykeltőnek tűnt az is, hogy az igazán éles csatározások akkor még csak a szerb-albán-szlovén háromszögben zajlottak, amelyek fenyegetőek voltak ugyan, de még nem borították fel a szerb-horvát-bosnyák háromszög egyensúlyi viszonyait. Mindazonáltal 1989 Jugoszlávia számára is sorsfordítónak bizonyult, mert a bipoláris világrend összeomlása radikálisan megváltoztatta az ország nemzetközi környezetét. A kelet-európai változások katalizátorként hatottak, és radikálisan kitágították a jugoszláv politikai szereplők horizontját, átalakították céljaikat, kibővítették lehetőségeiket. 1990 januárjától, az utolsó szövetségi pártkongresszus csődjétől kezdve Milosevics fokozatosan felhagyott a szocializmus védelmezésének taktikájával, s egyre inkább a „szerb földek egybegyűjtésére” törekedett: már nem új Tito akart lenni, hanem új Pasics. A nem szerb politikusok pedig (reformkommunisták és ellenzékiek egyaránt) kiléptek a kezdeti „alkotmányvédő” pozícióból (eleinte az 1974-es alkotmányra támaszkodva inkább csak védekeztek a milosevicsi etatizmussal és nacionalizmussal szemben), s a defenzív attitűd helyett (de maguk is nacionalizálódva!) a társadalmi-gazdasági rendszerváltás és az állami elszakadás irányába indultak el.

A konfliktusok hamarosan szakításhoz vezettek a jugoszláv föderáció tagállamai között. Szlovénia, Horvátország és Macedónia 1991-ben, Bosznia-Hercegovina 1992-ben, Montenegró 2006-ban, Koszovó pedig 2008-ban deklarálta önállóságát. Az elszakadásokat többnyire háborúk kísérték: Szlovéniában 1991-ben, Horvátországban 1991-ben és 1995-ben, Bosznia-Hercegovinában 1992–1995 között, Koszovóban pedig 1998–1999-ben (amelybe a Szerbia elleni bombázásokkal a NATO is beavatkozott) tartottak az összesen 130 ezer áldozatot követelő harcok.

A háborús 1990-es évtizeddel szemben a 2000-es évtizedet inkább már a konszolidációs folyamatok jellemezték. Bár a válságkorszakot még ma sem tekintetjük lezártnak, az új trendeket mutatják például az EU-nak a régió államaival kötött társulási egyezményei vagy (a magyar szempontból is igen fontos) új gazdasági autonómiatörvények. ■